

Список літератури: 1. Mattei Ugo. Three Patterns of Law: Taxonomy and Change in the World's Legal Systems //The American Journal of Comparative Law. 1997. Vol.45. 2.Дорохова А. Б. Роль судового прецедента в правовій системі (сравнительно-правовий аналіз): Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2001. 3.Мартынич Е. Колоколова Э. Прецедентное право: от советской идеологии к международной практике //Рос. юстиция. 1994. № 12. 4.Stelmachowski K. Wstep do prawa cywilnego. Warsaw, 1984. 5. Кошелева В.В. Акты судебного толкования правовых норм. Вопросы теории и практики: Дисс...канд. юрид. наук. Саратов, 1999.

Надійшла до редколегії 10.12.04

О.Е. Голубенко

ПРАВО ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Важливість інтелектуальної власності в сучасному суспільстві, за її детермінуючого впливу на всі сфери його життя, важко переоцінити. Нові технології, наукові відкриття та винаходи, художні твори поряд з високоякісною освітою та високим рівнем культури давно стали рушійними силами розвитку суспільства. За цих умов ефективність ставлення до інтелектуальної власності визначає економічний, культурний рівень країни та рівень життя її громадян, а вирішення пов'язаних з нею економічних, правових, культурних проблем набуває все більшої актуальності.

Структурні зміни світового співтовариства мають тенденцію до перетворення постіндустріального суспільства на інформаційне. Основним чинником розвитку стає інноваційна інтелектуальна діяльність, результатом якої має здебільшого економічний характер. Беззаперечними аргументами зазначених змін є постійне збільшення обсягів обігу інтелектуальних ресурсів, те, що частка нематеріальних активів, – а саме інтелектуальної власності, в оціночній вартості найбільш прибуткових світових компаній сягає 60–70 %, темпи росту економічних галузей, спрямованих на створення та впровадження продукції інноваційного інтелектуального характеру, середньостатично в два рази перевищують відповідні показники галузей, що виробляють матеріальну продукцію [1, ст. 21]. За цих умов характер суспільних відносин все більш визначається метою обміну інформацією та інтелектуальним продуктом.

Після проголошення незалежності Україна стала на шлях демократичних перетворень в економіці та суспільстві, створення ринкової економіки та правової держави. З часів Радянського Союзу наша держава мала величезний промисловий та науково – технічний потенціал, який через зміну типу суспільних відносин та негативні явища, що цей процес супроводжували, зазнав значних втрат [2, с.69]. Останнім часом знизилась і ще має місце тенденція до відтоку інтелектуальних ресурсів з України, а ріст економіки не забезпечується якісно інноваційними перетвореннями [3, с.37]. У зв'язку з цим актуальною є проблема недосконалості механізму ринкової економіки інтелектуальної власності та правової системи. Україна, маючи значний інтелектуальний потенціал – наука та освіта відповідає рівню розвинутих світових країн, лише за умов впровадження ефективних механізмів

ставлення до інтелектуальної власності матиме можливість посісти гідне місце в світовій спільноті.

Метою статті є аналіз характеру суспільних відносин з інтелектуальної власності, їх економічної сутності та правової форми, визначення їх відповідності та взаємного ефективного функціонування, вироблення можливих нових методів визначення механізмів взаємодії, що лежать в основі цих відносин.

Зміни в економіці та суспільних відносинах потребують відповідних змін в системі суспільних регуляторів, а саме права. Можна казати про те, що інтелектуальна власність веде свою офіційну історію ще з XIV ст., але у зв'язку з тим, що до теперішнього часу вона не була таким значним фактором розвитку людства, визначення сутності та методів ставлення до неї не мало фундаментального характеру і здебільшого запозичувалось з існуючих для матеріальної власності моделей. Реалії сучасності повністю спростовують ефективність зазначених методів ставлення.

Низка характерних особливостей інтелектуальної власності (є результатом інтелектуальної творчої діяльності, має здебільшого ідеальну природу та як наслідок – особливість використання, оцінки та реалізації виключних прав, та інші) визначили необхідність вироблення нових теоретичних та практичних підходів. Досить поширеним стало використання такої категорії, як інтелектуальний потенціал. Це пояснюється тим, що потенціал – це не лише і не просто показник, який відображає стан об'єкта, а й, що особливо важливо, одночасно сутність методологічних основ багатьох процесів і явищ. Таке поєднання дає можливість адекватно відобразити не лише ту чи іншу ситуацію, ті чи інші відносини, а й процеси і тенденції їхнього розвитку, а отже, ефективність функціонування економічної та правової системи [4, с.45].

Економічна наука давно визначила важливість інтелектуальної власності як фактора розвитку суспільства. Одним з перших у XVII – XIX ст. інтелектуальну діяльність досліджували представники класичної школи (В. Петі, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. С. Міль), які поряд із фізичним виділяли інтелектуальний капітал і вважали, що знання, здобуті у процесі навчання і трудової діяльності, є важливим фактором економічного розвитку.

Наприкінці XIX – початку XX ст. погляди представників класичної школи політичної економії на роль інтелектуальної діяльності в економічному розвитку були сприйняті та розвинуті наступним поколінням економістів (Ф. Ліст, А. Маршал), яких нині відносять до неокласичного напрямку. Представники цієї школи відзначали, що поруч з традиційними факторами виробництва – праця, земля, капітал – важливу роль відіграє інтелектуальний фактор.

Марксистська теорія, в основу якої було покладено постулат про визначальну роль сфери матеріального виробництва в розвитку науки, звужує роль інтелектуального чинника у суспільно-економічному поступі.

В інноваційних теоріях на відміну від марксизму інтелектуальний чинник детермінує економічний розвиток. Біля витоків цих теорій стояв все-світньо відомий український учений М. Туган-Барановський, який одним із

перших показав, що нововведення змінюють структуру національної економіки і можуть бути джерелом циклічних коливань. Розвиваючи цю теорію, Й. Шумптер пов'язав хвилеподібність та циклічність економічної динаміки із нерівномірним утворенням та поширенням інновацій.

Принципово новий напрям розвитку концепції інтелектуального потенціалу, починаючи з 60-х рр. ХХ ст., запропонували представники теорії «людського капіталу», основним постулатом якої є твердження про те, що завдяки збільшенню інвестицій в освіту, здоров'я, професійні знання, мотивації людей, розвинуті країни світу зберігають своє провідне місце у світовій економіці.

Найвідоміші представники соціально-інституційного напрямку аналітичної економії (Д. Белі, Дж. К. Гелбрейт, В. Ростоу) становлення постіндустріального суспільства пояснюють розвитком такого типу економічної системи, у якій панівною є інтелектуальна діяльність, а провідним типом власності є інтелектуальна власність [5, с.8-9].

Враховуючи особливості розвитку науки та суспільних відносин, можна визначити інтелектуальний потенціал як сукупність показників, що характеризують певну соціальну одиницю (людина, група людей, організація, країна) відносно наявних в неї та здібностей до створення нових інтелектуальних ресурсів, їх використання, а також її здатність до реалізації та розвитку вказаних показників.

На будь-яку соціальну одиницю впливають умови її існування. Основними детермінуючими умовами, що впливають на інтелектуальний потенціал є: природні, соціальні, культурні, інформаційні, психологічні, економічні та правові. Зазначені умови можуть бути як зовнішні, так і внутрішні, залежно від того відносяться вони до характеристик соціальної одиниці або середовища її існування.

Інтелектуальний потенціал як категорія має економічну сутність, що обумовлено специфікою суспільних відносин, що лежать в його основі, в яких він виступає в правовій формі.

Право, як соціальний регулятор, має визначальний вплив на розвиток та реалізацію інтелектуального потенціалу. Як детермінант статичного характеру право визначає форму, в якій виступає в суспільних відносинах соціальна одиниця, інтелектуальний продукт, правомочність соціальної одиниці щодо інтелектуального продукту та форми її реалізації. Як зазначалось в наведеному визначенні, структурні показники інтелектуального потенціалу суб'єкта характеризують його здібності щодо певної діяльності. Правові умови є динамічними детермінантами вказаної діяльності, що мають вплив на її мету, результат та сам процес діяльності. Процеси, що лежать в основі реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу, використання інтелектуального продукту визначаються законами науково-технічного прогресу, специфікою творчої діяльності, проте важливість управління та організації ними є беззаперечною. За оцінкою фахівців, інноваційний менеджмент визначає приблизно 40% успіху діяльності щодо створення та реалізації інтелектуального продукту. На жаль, дані обставини переважно не враховуються, управління та організація відносин щодо

створення інтелектуальної власності залишається на низькому рівні, наявна правова неврегульованість не гарантує належний рівень забезпечення прав та інтересів їх учасників.

В основі відносин щодо інтелектуальної власності лежить економічна сутність, відповідно, економічні умови, а саме ринок інтелектуальної власності, є однією з найважливіших складових ефективного використання інтелектуального потенціалу. Механізм ринку складає суб'єкти, товар, обмін товарами, попит та пропозиція. Однією з головних в цій сфері залишається проблема забезпечення за інтелектуальною власністю статусу товару.

Неоінституціональна теорія ринку, що розглядає його як певний інститут, який забезпечує обмін товарами, послугами та правами, знижуючи витрати суб'єктів обміну. Ефективність ринкового механізму визначає рівень доходу від реалізації інтелектуальної власності та необхідних для цього витрат, співвідношення за умов конкуренції суспільних та приватних інтересів.

У системі пов'язаних з реалізацією інтелектуальної власності витрат можна виділити наступні найважливіші їх категорії:

- витрати, пов'язані з закріпленням прав інтелектуальної власності за певною визначеною особою, тобто безпосередньо реалізація права на авторство, що є передумовою встановлення інших виключних прав;
- витрати, пов'язані з попередженням можливої протиправної поведінки інших осіб, забезпеченням охорони та захисту виключних прав;
- витрати пов'язані з переходом прав від однієї особи до іншої;
- обличчя, бренд, митні витрати та інше.

В Україні на теперішній час склались умови, за яких рівень зазначених витрат є порівняно дуже значним, приватні та суспільні інтереси мають здебільшого протилежні вектори, а дохід від інноваційної інтелектуальної діяльності залишається на низькому рівні. Певні обставини на ринку вкрай негативно впливають на попит щодо результатів вказаної діяльності та не забезпечують ефективного механізму реалізації інтелектуального потенціалу, створюючи умови невідповідності попиту та пропозиції. Вказана проблема є здебільшого комплексною, до неї входять негативні політичні, культурні та правові чинники. За теперішніх обставин без її вирішення неможливе існування інтелектуальної власності як товару, а відповідно – якісного розвитку економіки.

Історично доказано, що ефективно врегулювання економічних відносин можливо лише приватно – правовими методами. Напевно, вже є безспірним той факт, що адміністративними методами можливо лише збільшити зловживання як пільгами певного статусу, так і службовими повноваженнями. Переважання публічно-правових методів врегулювання суспільних відносин з інтелектуальною власністю, що склалося історично, не відповідає їх економічному змісту та створює неефективні умови розвитку та реалізації наявного інтелектуального потенціалу.

Таким чином, розглянувши питання щодо взаємообумовленості економічної та правової системи інтелектуальної власності на підставі визначених методів, можна зробити висновки, що саме на основі приватно-

правових методів необхідно забезпечити вирішення вказаних проблем зниження витрат, подолання яких забезпечить ефективне використання та розвиток інтелектуального потенціалу, а саме:

– належне правове врегулювання відносин з факту створення об'єктів права інтелектуальної власності, з визначенням осіб та їх виключних прав на ці об'єкти, створення систем оцінки та обліку цих прав. Особливого значення це має до так званих службових творів, та об'єктів інтелектуальної власності, створених за рахунок коштів державного бюджету. Це є першою з необхідних передумов залучення інтелектуальної власності як товару до господарського обігу. На необхідність вирішення багатьох зазначених проблем наголошувалось в Указі Президента України «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні» від 27 квітня 2001 р. [6]. На жаль, дотепер більшість з визначених у ньому завдань не вирішено.

– вдосконалення приватно-правових методів захисту виключних прав;

– зменшення впливу адміністративно-правових норм на відносини з реалізації виключних прав (митні, реєстраційні витрати та інше).

Інтелектуальний потенціал як категорія відображає економічну сутність пов'язаних із створенням та реалізацією інтелектуальної власності процесів та явищ, які в системі суспільних відносин виступають у правовій формі. З зазначених причин великого значення набуває відповідність правового врегулювання економічному змісту цих відносин, що забезпечило б досягнення інтересів капіталу, суб'єктів, які створюють інтелектуальний продукт, та суспільства з метою максимального соціального й економічного прогресу та розвитку економіки інноваційним шляхом.

Список літератури: 1. Соснін О. Для поступу на шляху інновацій. Інформаційна серцевина глобального технологічного розвитку і місце України у ньому // Політика і час. 2003. №7. 2. Нестеренко А. Интеллектуальный потенциал украинского общества // Экономика Украины. 1995. №10. 3. Немчин О. Сучасний стан інноваційного розвитку України/ Немчин О., Бутнік-Сіверський О. // Інтелектуальна власність. 2003. №1. 4. Онишко С.В. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки // Фінанси України. 2003. №6. 5. Прошак В.В. Інтелектуальний потенціал України в умовах ринкової трансформації економіки: Автореф. дис. кандидата економічних наук: 08.01.01 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2002. 6. Указ Президента України «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні» від 27 квітня 2001 р. № 285/2001 // Урядовий кур'єр. 2001. № 11. Ст. 16.

Надійшла до редколегії 25.01.05

А.А. Бондаренко

ЧИ БУТИ ІНСТИТУТУ ПОВЕРНЕННЯ СУДОМ СПРАВИ ДЛЯ ДОДАТКОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ?

Місце досудового слідства в механізмі правозастосування, його завдання та функції щодо охорони прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, його соціальне призначення, зумовлює необхідність здійснення комплексу організаційно-правових та інших заходів, спрямованих на створення та забезпечення належних умов для його виконання, забезпе-